

För att läsa den här boken gör först följande inställningar (verktygsraden):

Visa>Zooma>Anpassa sida och därefter

Visa>Sidvisning>Två

Förödelse

Dagmar Mäntelius

* Best Production *

Förödelse

en berättelse med verklighetsbakgrund

av

Dagmar Måntelius

Dagmar Måntelius
epost: dagmarm@telia.com
2007

©Text och fotografier: Dagmar Måntelius
©Omslagsbild Backsippor i Torstuna: Dagmar Måntelius
©Design omslag: Marie-Louise Nilsson

Redaktör:
Marie-Louise Nilsson, Falkenberg

Prolog

Detta handlar om Daniel Larsson som förödde sin egendom, förstörde livet för sina två hustrur och misshandlade både dem och sina barn. Allt som här är skrivet om dem och deras barn finns dokumenterat i domstolsprotokoll eller kyrkoarkiv. Berättelsen är delvis byggd på inlevelse och fantasi då jag föreställt mig hur livet under 1700-talets betingelser gestaltat sig för dessa personer i Simtuna och Torstuna.

Daniel Larsson, rusthållare i Vappeby, Torstuna, född 1731 i Hyvlinge, Torstuna, död 1801 i Vappeby.

Margareta Persdotter, Daniel Larssons första hustru, född 1736 i Mellersta, Simtuna, död 1822 i moderns fädernegård Berga i Simtuna.

Daniel Larssons och Margaretas barn, födda i Vappeby:

- *Daniel* Danielsson, född 1755, rusthållare i Berga, gift år 1803 med Christina Ersdotter från Långtora.
- *Sara* Danielsdotter, född 1760, död i lungshot vid 25 års ålder.
- *Stina* Danielsdotter, född 1767, gift år 1803 med rusthållare Olof Thuresson i Berga.

Anna Danielsdotter, Daniel Larssons andra hustru, född 1734 i Spånga, Torstuna, död 1812 i Holmsta, Torstuna men boende i Spånga.

Änkan Anna Danielsdotters barn från första äktenskapet med Anders Olofsson i Spånga

- *Dordie* Andersdotter, född 1755, gift till Biskopskulla
- *Olof* Andersson, född 1758, bonde och rusthållare i Sista, Torstuna
- *Daniel* Andersson född och död 1761
- *Anders* Andersson, född 1763, bonde och rusthållare i Spånga, Torstuna
- *Daniel* Andersson, född 1767, bonde i Valsbrunna, Torstuna

Daniel Larssons och Annas barn, födda i Vappeby:

- *Lars* Danielsson född 1775, död 1776
- *Lars* Danielsson, född 1778, gift 1812 med Stina Abrahamsdotter från Söderbärke, Landbonde i Holmsta, flyttar till Sparrsätra, till Övergran och till Håtuna, har tjänst som statorpare.

FÖRSTA DELEN

Kusinerna Margareta Persdotter och Anna Danielsdotter

En solig junimorgon 1742 spänner Per Larsson i Mellersta för sin grannaste häst. Han skall med sin hustru Sara, två söner och den sex-åriga dottern Margareta fara till Spånga i grannsocknen för att följa sin svägerska till den sista vilan.

För Margareta är det ett stort äventyr att få åka så långt med far och mor. I vintras hade de varit till Spånga för att hälsa på och då hade Margareta fått träffa sina kusiner för första gången. Kusinen Anna är två år yngre än Margareta men just de två hade funnit varandra och lekt tillsammans.

Margareta hade ända sedan vintern frågat efter Anna och undrat när de skulle få träffas igen. Nu äntligen går hennes önskan i uppfyllelse. Men Anna vill inte leka. Hennes mamma är död och det är som om Anna alldeles tappat talförmågan och leklusten. Hon vill ingenting, sitter bara på en pall med en trasdocka i famnen. Inte heller Annas syster eller de andra barnen går det att tala med. Alla barnen har tråkigt.

Det är ett stort begravningsöl, mängder med mat och dryck och många människor kommer för att få vara med och smörja kråset, både grannar och avlägsna släktingar. Margareta träffar en pojke som heter Daniel och som bor på en gård inte så långt ifrån Spånga. Han är en glad fyr och han pratar och retas med Margareta så hon flera gånger skrattar högt. Genast är mamma där och förmanar Margareta att man inte skall skratta i ett sorgehus. Daniel som är lite äldre tar Margaretas hand och smiter ut med henne. De slår sig ner på en bergkulle bakom huset och pratar. Mest om djur och om Daniels en alldeles egen hund som han hade fått lov att lämna hemma i dag. Så pekar Daniel ut över dalgången, pekar på några stora hus långt borta på andra sidan ån som kommer från Skattmansö.

– Det där är min gård. Där ska jag bli bonde sen när jag blir stor.
Margareta tror honom inte för han bor ju inte där.

– Joho, för det är min farkärs gård, ett rusthåll i Vappeby. Men vi bor på en annan gård nu. Men där i Vappeby ska jag bo sedan. Det har far berättat för mig så jag skall hinna lära mig att sköta en stor gård. Bara jag blir myndig så ska jag gifta mig. Vill du gifta dig med mig?

Fast Margareta bara är sex år så tycker hon om Daniel och vill gifta sig med honom och det talar hon om för honom på småbarns vis. Hon sträcker fram munnen till en puss, så som hon sett vuxna göra. Då tvinnar han ett grässtrå och sätter på hennes finger.

– Kom ihåg nu att vi ska gifta oss! Den här ringen ska du ha kvar tills jag kan ge dig en alldeles riktig ring.

Det var tur att Margareta lärde känna pojken Daniel. Han har så mycket roligt att prata om. Tiden går fortare och de saknar inte de andra barnen som stannade inne i en kammare dit de var hänvisade. Fast det där med att Daniel skall bli bonde på den där gården som syntes på andra sidan av dalgången och ån, det tror inte Margareta är riktigt sant. Det är nog bara skryt. Kanske ljuger han om ringen hon skall få också.

När de åker hem från begravningen styr Per Larsson en annan väg än den de åkt dit. De skall följa med mormor och morfar hem till Berga. Morföräldrarna har varit på begravningen de också och nu skall alla hem till moster Lisen i Berga. Hon har inte varit med på begravningen för hon har fem små barn att se till och två av dem är sjuka så hon vill inte lämna dem.

Margareta tycker det är spännande att åka den slingriga vägen rakt upp i skogen, bort från åkrar och ängar och förbi det lilla torpet som kallas Pinan. Det är hög, tät skog och det blir alldeles mörkt omkring dem fast solen skiner och det är den ljusaste årstiden. Margareta har aldrig förr sett så stora granar. Den ena brodern är så rädd att han är alldeles vit i ansiktet och jämrar sig ibland.

– Är vi inte framme snart? Jag såg absolut Snuvan nyss. Hon följer efter oss. Titta inte bakåt för då kommer hon och tar oss!

Det är ingen hejd på hans jämmer. Margareta bara fnysar åt honom och bryr sig inte om vad han säger utan tittar bakåt.

Bergatrollens skog

Det enda hon ser är en rävstackare som slinker in bakom en risig gran. Snart är de framme i Berga hos morföräldrarna.

Berga blir en överraskning för Margareta. Det finns flera gårdar där men den som moster Lisken bor i är stor och grann med alldeles nybyggda hus. Där kan Margareta tänka sig att bo, ja, faktiskt att hon ber mor att få stanna där hos den snälla moster Lisken. Men det får hon inte.

– Moster Lisken har nog med barn ändå, säger Margaretas mor Sara.

Alla talar om gravölet de varit på och beskärmar sig över att moster Liskens och mor Saras syster Dordie i Spånga gått bort i så unga år. Och inga barn utom de två flickorna lämnade hon efter sig. Hur skall det då gå med rusthållet i Spånga? Alla pratar och ojar sig men till slut tar Per Larsson och hans familj farväl och far hem till Mellersta igen.

Margareta Persdotter och Daniel Larsson

Per Larsson och hans familj har det bra på sin gård i Mellersta. Per är en duktig bonde och vet att hushålla så han kan lägga undan pengar. När han hör om andra som har det svårt så kan han låna ut pengar och sedan begär han ränta på dem. Men ibland får han inte pengarna tillbaka utan får en in-teckning i någons gård i stället. Det är ju lika bra det. Förr eller senare äger han en del av den gården eller så köper någon annan hela den gården och då får Per sina pengar tillbaka. Per Larsson är en burgen man och han lägger undan en rejäl hemgift till sin dotter och till hennes bröder köper han mera av grannars jord i Mellersta.

Åren går och Margareta växer upp till en ung kvinna med ett vekt och romantiskt sinnelag. Men hon är bestämd i allt hon företar sig, klarar av allt som är svårt och tungt i de dagliga gärningarna. Hon har en mycket god vän i sin kusin Anna Danielsdotter i Spånga. De två flickorna har fått träffas ofta och ibland har de vistats långa tider hos varandra. De är pigor hos varandras föräldrar för att lära sig allt om hushåll och sådant en bondes hustru måste kunna. Även sedan Anna blivit gift är de unga kvinnorna vänner och gör långa visiter hos varandra.

Margareta har ända sedan hon första gången träffade Daniel Larsson på gravölet i Spånga tänkt på det frieri hon fick då. Den virade gräsringen hon fått av Daniel har hon sparat och gömt under alla år och hon är helt på det klara med att det är Daniel hon vill ha. Ibland träffas de och Daniel påminner henne alltid om hennes löfte att gifta sig med honom. De är helt överens och har nöje av att prata med varandra och då de börjar komma upp i ålder blir Daniel en vacker yngling och Margareta en fager mö. De blir ännu mer förtjusta i varandra ju äldre de blir.

Men Margareta har en del tvivel emellanåt. Det går så många illasinnade rykten om Daniel. Det påstås att han ofta är drucken så han blir vild och bråkig, att han lägrar pigor och kommer i slagsmål med drängar. Hans rykte är skamfilat och lite då och då hamnar han i rätten och får böta för att ha skadat någon eller varit oärlig i någon handel. Men det är ju bara rykten och Margareta har aldrig märkt att han druckit för mycket eller varit elak. Daniel har förklarat att han blivit oskyldigt angiven när

han kallats till domstol. Han menar att andra är avundsjuka på honom för han skall få en egen gård i Vappeby.

För det hade varit sant det som han berättat när de var små. Daniel skall bli sin egen och bli gårdsägare. Rusthållare skall han bli och det är ju förenat med viss skattebefrielse om han håller kronan med häst och mundering för den händelse det blir krig. Det borde vara bättre än att bara vara vanlig bonde.

När Margareta fyllt nitton år känner hon sig mogen för giftermål. Hennes föräldrar protesterar och vill inte höra talas om giftermål ännu. Dessutom är hennes far inte vidare nöjd med att få Daniel som måg. Han lyssnar till alla elaka rykten och menar att det aldrig kan bli en bra karl av den som är så begiven på brännvin och som jämt hamnar i tvistigheter som ofta urartar i slagsmål.

Det hjälper inte att Margareta berättar att Daniel nu skall överta rusthållet i Vappeby och att han behöver en hustru som tar hand om hushållningen. Inte heller lyssnar Margaretas föräldrar till att det unga paret varit överens ända sedan de var små om att gifta sig då de fått åldern inne. Till och med att Margareta säger till sin far att Daniel nu lekt ungdomssynderna av sig och är mogen att bli en stadgad karl. Hon säger det för att kunna beveka sin far. Men inga argument hjälper. Gifta sig med Daniel får hon inte och de förbjuder henne att träffa Daniel. Men ingen kan hindra dem från att träffas i smyg. De är som galna efter varandra.

Margareta har goda möjligheter att träffa Daniel utan föräldrarnas vetskap för hon umgås fortfarande mycket med sin kusin Anna i Spånga. Anna som själv är gift nu tycker det är spännande och roligt att hjälpa Margareta. Och till slut måste Margaretas far och mor ändå ge med sig. Margareta blir med barn och för att bita huvudet av skammen så måste nu Daniel och Margareta gifta sig. De gör klart för dem som frågar, att de varit hemligt förlovade i många år.

Men det visar sig att Daniel inte alls är förtjust i att tvingas till giftermål. Han sätter sig på tvären, är inte så angelägen som då han förförde Margareta. Han har varit hos flera kvinnor och lovat dem giftermål så

nu blir det inte nådigt för honom att komma loss från dem. Som tur är så går ingen till tinget och stämmer honom för brutet äktenskapslöfte. Men Margareta blir uppsökt av ett par kvinnor som varnar henne för Daniel. De är ovetiga mot henne för att hon tagit Daniel ifrån dem och berättar om fästmansgåvor de fått. Margareta tror inte på dem.

Daniel skjuter upp deras vigsel gång på gång. Han skyller på allt möjligt men till slut tar han sitt ansvar och gifter sig med Margareta. Han har också fått svärfadern över sig som menar att han skall stå för det han gjort och ta hand om det barn han avlat. Även om han inte är välkommen som måg så krävs det av honom att han tar sitt ansvar.

Det kostar pengar för Margaretas far att få henne gift. Daniel behöver kontanter för att lämna lösen för hela rusthållet i Vappeby. Hans arv räcker inte till hela hemmanet. Margaretas far betalar den summa som fattas mot att han gifter sig med henne. Dock skrivs ett kontrakt att Margareta ensam skall ha arvsrätt i fädernegården Mellersta och äga den del i rusthållet i Vappeby som hennes far betalat för. I och med det är allting äntligen tillrättalagt för giftermålet. Daniel och Margareta gifter sig och Margareta flyttar till Vappeby. Hon är då redan i åttonde månaden.

Vappeby (2007)

Nu bor Margareta nära sin kusin Anna men de umgås inte så mycket numera. Anna har gift sig något år tidigare. Hon bor kvar i Spånga med sin man, Anders Olsson, som är rusthållare efter hennes far.

Så börjar livet som gift kvinna för Margareta i Vappeby. De unga kusinerna är duktiga i hushållning och båda föder varsitt barn denna höst strax före jul. Annas barn blir en flicka som får sin mormors namn, Dordie, och Margareta får en pojke som ges sin fars namn, Daniel.

Åren går och det visar sig att alla illasinnade rykten om Daniel Larsson verkligen är sanna. Med stor svårighet kan Margareta hålla ihop hemmet och sköta det som är hennes ansvar i hushållningen. Maken Daniel har perioder då han dagligen går drucken och de blir allt längre för varje gång. Till en början är han hemma och drucken ett par dagar i taget. Men allt efter åren går så händer det att han dricker oupphörligt i en hel vecka eller mer. Då stannar han inte heller hemma utan ger sig i lag med okända vandringsmän och löskekarlar. Ofta kommer han hemdragandes med kvinnspersoner som han liderligt levt samman med några dagar än här, än där på olika värdshus. Att han har mage att komma hem med dem blir alltför påfrestande för Margareta. Kvinnspersonerna, som inte vet att Daniel är gift försvinner dock ganska så kvickt när de träffar Margareta.

Att Daniel dricker kan Margareta kanske tåla men inte den liderlighet och den elakhet han visar. Genom sitt drickande håller han heller inte ordning bland drängarna utan de får lata sig och missköta både djur och gröda som de vill utan att han rättar dem eller straffar dem. Margareta försöker tala förstånd med arbetsfolket men de lyssnar inte på henne. Gården är ju Daniels och det är han som bestämmer. När Daniel dessutom tar några av drängarna som dryckeskamrater då de borde gå i arbete blir det än värre. Sådan herre sådan dräng, säger folket på bygden.

Fyra år efter vigseln får Margareta och Daniel sitt andra barn, en flicka som de döper till Sara efter Margaretas mor. Margareta vill inte längre veta av Daniel som sin sängkamrat och lyckas freda sig för det mesta. Hon låser in sig på kammaren och ibland går hon ut och lägger sig i en loftbod bara för att få vara ifred för Daniels påträngande närgångenhet.

Det blir tungt för Margareta att försöka hålla ihop hemmet och se till att gårdens sysslor utförs i tid under de olika årstiderna. Hon skaffar sig en förtrogen, en kraftkarl som är villig att lyda hennes råd och anvisningar när det gäller gårdens skötsel. Daniel hade anställt honom som dräng för en alldeles för hög lön jämfört med de andra drängarna.

En dag säger Margareta till Karl att om han sköter om och vårdar sig om rusthållsgrödan och djuren, om han ser till att de andra drängarna också sköter sig så skall han, om han lyder henne, få behålla lönen.

– Karl, sköt din syssla väl så ska vi nog komma överens. Du måste göra rätt för dig och låta mig bestämma vad du skall låta drängarna göra. Min make kan inte alltid hålla reda på vad som är bäst för rusthållet.

– Nä, nä, nog ser man väl hur det är ställt med husbond. Jag ska göra så gott jag kan och jag vet nog lika bra som frun hur man skall sköta om allt för att det skall bära sig bra.

– Det var snällt av Karl det, svarar Margareta som inte kan låta bli att tycka om den storvuxne mannen. Hon har svårt att vara bestämd mot honom men förstår att det är absolut nödvändigt om hon ska kunna upprätthålla ordningen på gården.

Efter det samtalet fungerar skötseln av Vappeby bra. Ända tills Daniel kommer underfund med att drängen Karl och hustrun har någon sorts avtal om att Karl inte ska göra som Daniel säger. Daniel är ju husbonde och då ska Karl lyda honom.

– Vad i Herrans namn håller ni på med? Vad är det för hjonelag ni ingått? Och vad gör du i drängstugan hos Karl så ofta? utbrister Daniel en dag när han möter sin hustru när hon kommer ut på gården tillsammans med Karl.

Margareta har just givit Karl instruktioner om hur han skall göra för att kunna sälja lite säd till sockenmagasinet utan att Daniel vet om det. Karl skall ta emot pengarna och sedan lämna dem direkt till Margareta. Gör han det så skall han få en extra dusör, få en liten del av betalningen.

– Vi har talat om grödan som snart är bärgad och så har vi tittat på stugan och sett att den behöver repareras för taket läcker, svarar Margareta lugnt.

– I helvete heller! Ni har säkert haft annat för er nu när drängarna är borta vid skogen och tar reda på kornåkern där.

– Vet hut, husbond! Lögner vill jag inte höra, ryter Karl till och tar med knuten näve ett hotande steg emot Daniel.

Daniel vinglar till och måttar ett slag direkt mot ansiktet på Karl men Daniel är berusad som vanligt och när Karl böjer sig undan mister Daniel balansen och ramlar pladask i backen. Han måste ha slagit sig illa för han ligger kvar och jämrar sig.

– Eländes karl som inte kan vara som folk, säger Margareta och vänder på klacken och går därifrån.

Karl står en stund villrådlig Sedan böjer han sig ner och lyfter upp ynkedomen till karl som skall föreställa vara hans husbonde och bär in honom i stallet. Han lägger honom i halmen i en tom spilta och går därifrån. Sedan ordnar han med säden som skall till sockenmagasinet.

Daniel har numera inte respekt för någonting, inte för sin hustru och barnen, inte för sina föräldrar och inte för kyrkans män eller ens nämndemännen i häradsrätten. Han blir stämd av en bonde från en annan socken, vars dotter varit i tjänst i Vappeby. Daniel hade vägrat lämna ut pigans kista i vilken hon hade alla sina ägodelar. Hon fick inte ta den med sig när hon skulle flytta till nästa tjänsteställe, Daniel låste in den. Det blev tingssak och Daniel försvarar sig med att han kvarhållit pigans kista därför att hennes mor en lång tid varit skyldig för ett pund mjöl som hon köpt av Daniel. Vid rättegången döms Daniel att lämna kistan tillbaka och dessutom böta för det han gjort.

Vid samma tillfälle blir Daniel också instämd för att han gjort en kvarnresa under gudstjänsttid. Helgdagar skall vara vilodag och ingen får arbeta med annat än sådant som är absolut nödvändigt. Det blir rejäla böter för Daniel även denna gång. Och andra sådana liknande beteenden får han böta för flera gånger. Alltsammans förmodligen beroende på att han för det mesta är onykter och inte förstår vad han ställer till med.

Det blir också så att han tränger sig på Margareta. Hon blir med barn en tredje gång. Det resulterar i ett flickebarn som de döper till Stina.

Daniel bättrar sig inte fast han flera gånger får varningar av prästerskapet och sockenmännen. Han fortsätter sitt vilda leverne. Margareta försöker beveka honom att han skall tänka på sin son och de två döttrarna. Han bör åtminstone inte slösa bort egendomen så som han gör.

– Hur skall det bli när du inte kan sköta rusthållet och göra reda för åtagandet som rusthållare? frågar Margareta när han för en gångs skull är nästan nykter. Hon vill få honom att besinna sig.

– Det, hustru min, ska du inte lägga dig i. Och förresten är inte Stina min dotter! Henne fick du nog med Karl. Det är jag säker på och du ska inte lägga dig i vad jag vill göra för min son. Han ensam ska ärva mig. Sara är inte mycket att räkna med så klen som hon är. Sköt du maten och ditt inomhus så ska jag sköta mitt!

– Hur ska jag kunna det när du inte ens ser till att vi får brödsäd nog här hemma? Och djuren säljer du utan att vi får ett enda kreatur till slakt. Om du åtminstone inte tog betalt i brännvin när du säljer ut av det som hör gården till. Och den där beskyllningen att Stina inte skulle vara din dotter har du då helt gripit ur luften, säger Margareta.

Visserligen hade Karl försvunnit från gården när hon blev med barn och det såg ju illa ut. Karl var hennes förtrogna och han visste ju hur Daniel burit sig åt för att göra henne med barn. Margareta förstod att Karl tröttnat på Vappeby och sin besvärliga husbonde. Han ville ha en bättre plats att arbeta på, ett ställe som inte likt Vappeby bara utarmades av misskötsel och där husbonden ständigt var drucken.

Daniel blir alltmer avtrubbad i sitt förstånd och är nu nästan alltid berusad. Han försöker på alla sätt komma över pengar utan att anstränga sig med vanligt hederligt arbete. Han stämmer grannar för att de har satt stängsel och släppt kreatur på hans ängar, beskyller andra för att ha avverkat i hans skog eller för att de gjort väg över hans hage. Ingenting är sant men han försöker genom stämning få ut ersättning för en mängd påhittade oförrätter. Häradsrätten genomskådar honom och han förlorar i stället för att vinna sina mål. Det blir både böter och rättegångskostnader att betala många gånger om och allt mer av gårdens tillgångar måste användas till sådant.

Sämst ändå är väl att han inte högaktar sin son utan bara ska ha honom till att tjäna dräng på andra gårdar fast han inte alls är vuxen nog. När sonen kommer hem med sin lön så tar Daniel ifrån honom det han fått och det blir Margareta som får se till att sonen kan få en draglig tillvaro vad gäller kläder och förnödenheter. Hon tar till vara allt som går att använda, ser till att sonen Daniel och de båda flickorna inte får lida alltför mycket av att inte ha det så gott som de borde kunna ha på en gård så stor som Vappeby rusthållshemman.

När Daniel och Margareta varit gifta i nästan femton år orkar Margareta inte längre leva med den nästan ständigt druckna maken. Han blir alltmer elak och misshandlar henne med hugg och slag och ständiga glåpor. Daniel har också tröttnat på Margareta och så blir de överens om att de ska försöka komma ifrån varandra. De vänder sig till häradsrätten och begär att deras osämja skall vara orsak nog till att få skiljas.

Daniel stämmer Margareta och påstår att hon misshushållat och att hon dessutom varit otrogen med både fördrängen Karl och ett par andra karlar i socknen. Margareta genstämmer Daniel och menar att det är han som varit otrogen och så illa skött gården, både grödor, skog och djur, att de ofta inte haft mat för dagen under den sista tiden. Dessutom tror hon sig veta att Daniel varit otrogen med vännen och kusinen Anna Danielsdotter i Spånga. Men det nämner hon inte i rätten.

Vid förhandlingar i tinget vill inte nämndemännen bevilja Daniel och Margareta någon skilsmässa. De anser inte att deras osämja är grund nog men blir fundersamma när det blir utrett om otrohet. Båda har vittnen som förhörs av nämndemännen. Det görs en inventarieförteckning för att se hur det är ställt med egendomen och lösöret och jämförd med en likadan förteckning som gjordes året före så hade Daniel förslösat för över ettusen riksdalers värde från egendomen, en oerhört stor summa.

Slutligen är nämndemännen överens om att Daniel och Margareta skall få skiljas under en prøvotid av tre år och sedan återkomma till rätten för ny utredning. Kan de fortfarande inte vara sams så kanske en skilsmässa kan beviljas.

När de tre åren gått är förhållandet mellan makarna fortfarande oförändrat men nämndemännen beslutar att skjuta upp sitt beslut om skilsmässan ytterligare några år. Daniel bor nu i en gammal undantagsstuga på gården så Margareta har sluppit ha honom i huset. Men Daniels dryckenskap och lathet ökar skulderna och skuldfordringarna dras inför domstol och flera in-teckningar görs i fastigheten. Sådant kan inte Margareta förhindra trots att hon äger en viss del i hemmanet enligt faderns villkor för lånet som han gav Daniel när de gifte sig.

Vid nästa rättgång om skilsmässa år 1772 begär Daniel de handlingar som Margareta undanhållit rörande gården och penninglån från hennes far såväl som arvet från Daniels föräldrar. Margareta vägrar lämna ifrån sig handlingarna med motivering att de bevisar hennes rätt till en del av egendomen i Vappeby. Hon är rädd att den försupne maken skall förskingra eller förstöra dem.

Det hela slutar i alla fall med att rätten dömer dem till skilsmässa, de slipper den sist dömda väntetiden på sex år. Men långt efter den slutliga domen kommer deras oegentligheter upp i domstolsförhandlingar. Margareta får sina fordringar så småningom men med åtskilligt besvär och flera år senare.

Det är dock med sorg i hjärtat som Margareta blir skild. Hon hade gärna velat slippa allt detta bråk och fått leva i ett tryggt hem med sina barn. Hon saknar också kusinen Annas vänskap. Vänskapen upphörde då Margareta misstänkte att maken varit otrogen med Anna.

Margareta Persdotter

Två fulla vagnar med bohag har Margareta lyckats få med sig från Vappeby, sådant som hon själv skaffat eller haft med sig när hon flyttade dit. En dräng har hon städlat själv för att få hjälp med hemfärden till Mellersta. Skilsmässan är ännu inte dömd men det råder knappast någon tvekan om att Daniel och Margareta nu skall få skiljas. I varje fall tänker Margareta inte återvända till Vappeby hur det än blir.

Mor är död och far behöver någon som tar hand om sig och hushållet. Margareta har det som förevändning till att flytta hem till Mellersta. Bröderna har egna hushåll och vill säkert inte ha fadern som inhysing. Per Larsson har blivit gammal och har ofta bröstvärk. Han behöver sin dotters omsorger.

– Det är allt bra skönt att du kommer ifrån den där suputen till karl, du Margareta, säger Per Larsson till sin dotter när hon kommer med flyttlasset och de tre barnen hem till Mellersta.

– Ja, men jag måste se till att få mera underhåll för mina barn. Hur ska de klara sig med en så dålig start? Deras far har förstört allt och till och med slösat bort nästan allt löst i rusthållet. Hittills har ju jag sett till att något funnits för oss att leva av men nu när han ska sköta allt själv så lär det inte bli så fett i gården att det blir något över för mig och barnen. Jag har i alla fall räddat lite av det som är mitt. Skänkskåpet jag fick av mor har jag här på vagnen. Och den lurken Daniel får väl sälja så han kan få något i reda mynt till det han förbundit sig att betala till mig.

– Åh, det ska nog ordna sig med det. Du får det nog bra bara du blir av med karln. Du har inte reda på det, men din mor ägde en stor del i Berga efter dina morföräldrar och jag har köpt in mera släktjord att införlivas i rusthållet. Det är ett prima rusthåll med god mundering så där kan du slå dig ner med dina barn. Skilsmässan måste förstås bli klar först. Din son är vuxen nog att hjälpa dig och sedan ta över och bli rusthållare, säger Per Larsson.

Margareta blir förvånad för det har hon inte vetat. Hon trodde att det var en släkting i Berga som ägde den gården. Att hon skall kunna ta över moderns arvsrätt där är ju en fantastisk fördel för henne. Och att få Berga

som är den vackraste gården hon vet är som en dröm, samma dröm som hon haft sedan hon var liten flicka.

– Men mina bröder då? Ska inte de ha något med i den gården?

– Nej, de har fått sitt här hemma och på andra ställen. Jag har tillsatt en god förvaltare i Berga. Det gjorde jag redan före ditt giftermål. Men det vågade jag inte nämna för någon. Jag var rädd att din Daniel genom giftorätten skulle kunna lura till sig det som var ditt. Men nu är skilsmässan klar och domstolsgången avklarad så nu kan ingen komma åt det som är ditt, säger Per Larsson med ett brett leende och lägger armen om Margaretas rygg som för att stödja henne.

Margareta blir alldeles matt av överraskning och rörd över sin fars omtanke. Tårarna kommer i hennes ögon och hon förmår inte säga ett ord till tack. Hon bara niger framför honom och böjer sitt huvud och sedan måste hon ut till barnen och berätta. De står kvar och väntar bredvid flyttlasset som nu skall plockas av.

Sonen Daniel arton år och flickorna, Sara tretton och Stina sju år blir glada när de hör att de ska få bo på egen gård. Daniel, som varit borta och tjänat flera år redan och önskat skapa sig ett eget liv, får nu möjlighet att hjälpa sin mor med rusthållet i Berga och som hennes enda son kommer det att bli han som snart blir rusthållare där. Men till en början skall Margareta bo hemma i Mellersta, tills man hunnit ordna en bra bostad åt henne och hennes barn i Berga.

Strax efter att Margareta flyttat hem till Mellersta dör fadern. Hans testamente och hans krav på svärsonen kommer upp i domstol och Daniel Larsson tvingas ta inteckningar i gården och låna pengar för att betala Margareta som inte längre är en utfattig kvinna. Hon kan inom en inte alltför avlägsen framtid flytta till eget rusthåll i Berga.

I juli månad 1774 är skilsmässan ett faktum men Margareta och Daniel är inte överens om vem som äger vad i rusthållet och Daniel betalar inte barnens fördel. Flera gånger under de närmaste åren får Margareta ta hjälp av domstol för att få sina krav tillgodosedda. Inte förrän Daniel säljer ut en del av hemmanet kan han göra rätt för sig.

Det är en lättnad för Margareta att ha fått lämna Vappeby. Hon hade

aldrig trivts där fast de första åren varit lugna och fyllda av ljusa förhoppningar. Att hennes dröm om Berga blivit sann är stort och förunderligt. Berga ligger högt över ån och nära skogen men med åkrar och lövdungar alldeles nära husen. Det är en mycket vacker gård, den finaste av de tre rusthållen i byn.

Berga (2007)

När Margareta äntligen kommer till Berga har sonen nått vuxen ålder och blir rusthållare Daniel Danielsson. Själv har Margareta förklarat för alla och envar att hon blivit änka. Hon vill inte vidkännas den man hon varit gift med och vill inte höra talas om att hon är ett löst fruntimmer som övergivit sin man. Det är inte ärbart att skilja sig så hon kallar sig rusthållaränka från Vappeby.

Daniel går mer eller mindre som dräng hemma hos modern till en början för hon vill själv sköta om att rusthållet inte förfaller, vill hålla i tyglarna och se till att jordbruket bär sig. Dottern Sara är nu tjugofyra år men hon är klen och har flera gånger kommit hem från sina piggtjänster för att hon inte orkar arbeta fullgott. Hösten 1785 blir hon så sjuk av lungsoten att hon dör.

Det är ett hårt slag för Margareta men hon har ju dottern Stina kvar.

Stina är arton år och har haft sin första pigplats när systemen blir död. Nu kommer hon hem för att hjälpa till i rusthållet. Margareta som inte är någon ungdom längre behöver hjälp och det är inte tillrådligt att anställa piga för det är svårt ändå att klara utskylderna utan extra piglöner.

– Mor, du får inte gräma dig så för Saras död. Du måste se framåt och både jag och Daniel är friska och kan ta över här efter dig. Kanske Daniel gifter sig snart för han har gått länge och dragit med Kristina, hon som är piga i Forsby sedan tre år, säger Stina för att trösta sin mor.

– Jag kan inte nog gräma mig över att jag förmådde Sara att gå i tjänst. Hon klagade över att hon inte orkade men jag tvingade henne ta platsen i Kaby och sedan när hon kom hem så lät jag henne inte vila. Jag trodde hon var lat, förstod inte hur illa det var med henne.

– Men inte då, nog kunde Sara säga ifrån ordentligt om det varit så att du krävde för mycket av henne.

– Ja, kanske det. Jag börjar bli gammal nu, över femtio snart, och jag skulle behöva ha avlösning här i hushållet. Du kommer väl att gifta dig snart och flytta till granngårds, säger Margareta.

Stina svarar inte, vänder sig bara bort. Hon vill inte oro modern med att berätta att hon vill ha Olof Thuresson, rusthållaren som är närmaste granne. Modern tror ju att hon skall gifta sig med den andra rusthållaren i byn, Jan Persson. Och Stina kanske aldrig får Olof Thuresson fast han bedyrat henne sin kärlek. Han är redan gift och har fru och barn. Men hustrun är sjuklig så han har i lönnedom sökt sig till Stina. Hur hopplös deras kärlek än är så vill inte Stina binda sig vid någon annan.

Daniel däremot vill inte veta av någon kvinna. Jo, för all del, visst vill han ha en kvinna ibland, men i sitt hus är han nöjd med moderns och systemens hjälp. Han söker sig till pigan Kristina i Forsby allt som oftast. Han är rätt glad i flaskan också och Margareta ser med bekymrad min på sin son som verkar gå i sin försvunna faders fotspår. Daniel har ett liderligt sinne men är i alla fall mer ansvars-kännande och snäll än fadern.

Det blir några arbetsamma år för Margareta och hennes två barn. Ingen av dem gifter sig och någon sonhustru kommer inte till gården. Men

Margareta orkar inte arbeta som förr så Daniel har anställt en piga till sin hjälp. Margareta trodde de skulle gifta sig för det är samma piga som han gått hos i Forsby. Margareta har förstått att de trivs tillsammans och hon har märkt att de sover hos varandra. Margareta tycker om Kristina som är duktig och snäll och hjälper sin matmor så mycket hon kan.

Sommaren 1802 blir Margareta överlycklig då hon förstår att Kristina väntar barn. Hon har länge varit bekymrad över att varken Daniel eller Stina velat binda sig och skaffa barn. Någon annan än sonen Daniel kan inte beskyllas för att vara far till Kristinas väntade barn. Men Daniel vill inte gifta sig med Kristina. Margareta försöker att övertala honom, ber att han skall ta sitt ansvar.

– Tror du att jag någonsin vill utsätta en kvinna för det elände du gått igenom? säger Daniel till sin mor.

– Men snälla du, inte är du väl lika förfallen som din far? Du är ju en snäll människa även om du som han har lite lätt för att dricka för mycket brännvin ibland. Vill du inte ta hand om din egen avkomma? Onaturligt är det att du nu vid så hög ålder inte skaffat dig en kvinna i huset. Jag orkar snart inte mera hålla allt i ordning. Du har ju köpt ut min del i fastigheten nu och så småningom köper du väl ut Stinas andel också. Du behöver någon kvinna för Stina gifter sig nog också så småningom.

– Mor ska inte klaga så för att jag inte gifter mig. Jag vill ha någon som kan tillföra lite pengar eller mera jord. Kristina har ju ingenting, hennes far är bara skomakare. Jag behöver pengar. Skatterna har blivit så svåra att rå med nu.

– Ja, men barnet då? Bryr du dig inte alls om att du kan få en arvinge?

– Äsch, det kan ju bli en flicka. Vad har jag för nytta av det?

– Du kan väl få flera barn, säger Margareta med en tung suck då hon förstår att hon inte kan påverka sin son.

Margareta känner sig inte gammal egentligen, men nu när hon fått en undantagsstuga alldeles för sig själv och skrivet kontrakt om fördel på livstid i samband med att hon sålde jorden till Daniel så vill hon få njuta av detta medan hon ännu är så pass att hon orkar.

Det blev en flicka. Kristina får bo kvar i huset hos Daniel utan att de

gifter sig. Den lilla flickan dör efter ett par månader och då finns det ju ingen anledning för Daniel att gifta sig, säger han.

Daniel slipper inte undan äktenskap i alla fall. Prästen lägger sig i och anser att Daniel inte kan leva i lönndom med sin piga och låta henne få barn utan att de gifter sig. Kanske är det Kristina som talat med prästen eftersom denna blir så påstridig att han vänder sig till domkapitlet i Uppsala för att få deras hjälp att övertala Daniel till äktenskap.

I det längsta vägrar Daniel för barnet är dött och Kristina väntar inget mera barn. Men inför de hot som prästerskapet kommer med om bestraffning och böter så är det lugnast att han gifter sig med Kristina. På våren 1803 ger Daniel efter och fyrtiosju år gammal låter han viga sig vid sin tjugo år yngre piga, Kristina Ersdotter.

Även Stina gifter sig detta år. Olof Thuresson blev änkeman och efter bara några månader äktar han Stina som utan vidare överger modern och sin brors hus.

Margareta anser nu att barnen har ordnat för sig och hon själv har livstids försörjning. Men hon är bekymrad för i och med Stinas giftermål så måste Daniel ut med ännu mera pengar till systemns hemgift och betala hennes arvs lösen i gården. Det blir många penningtvister inför rätta mellan Daniel och hans svåger och andra fordringsägare. Och Daniel som tvingats gifta sig mot sin vilja trivs inte. Allt oftare tar han till brännvinet för att döva otrivseln och följderna blir misskötsel av gården. Det slutar med att Daniel fullständigt kommer på obestånd och måste gå från gård och grund. Gården säljs på auktion och Daniel blir en utfattig man då allt går åt till att betala skulder.

Men Margareta kan ändå glädjas över att få flera barnbarn vilket hon längtat efter. Olof Thuressons har två söner från första giftemålet men de är ju inte släkt med Margareta. Men hon får ändå fyra barnbarn, Stina och Olof Thuresson får två gossar och Daniel och Kristina en flicka och en pojke.

Margareta kan ledsamt nog inte umgås med Daniels barn och inte kan hon hjälpa familjen som hon förstår har det svårt då de flyttat bort. Daniel skaffar sig ett arrendetorp men han missköter sig och mister sitt

arrende och ingen vill ge honom ett nytt då det går rykten om hans drickande. Hans enda utväg är att flytta till Enköping och ta de arbeten han kan få. Vad som helst bara han kan försörja sig och familjen. Daniel förbannar sin dumhet att gifta sig. Hade han varit ensam hade han kunnat flytta vart som helst.

Det blev lite krångligt med arvsrättigheterna i Berga när Daniel blev tvungen att flytta. Hans barn har arvsrätt kvar i gården så de blir satta under förmyndare. Men ingenting berör Margareta för hennes fördelkontrakt var så skrivet att fördelen utgår från den som äger gården. De sista åren i Margaretas liv förflyter lugnt och stilla. Hon har stor glädje av de två gossarna som Olof Thuresson och dottern Stina fått.

En sorg är det att Daniel inte längre håller kontakt med sin mor. Det ryktas att han är död men det har Margareta svårt att tro på. Men då varken han eller hans hustru låter höra av sig så bestämmer Margareta sig för att han är död, död för henne i alla fall, även om han finns någonstans.

Margareta tycker nu att hennes sista stund inte borde vara så långt borta. Hon vill inte leva längre, hon är gammal och skröplig och borde få vila nu. Sonen Daniel finns inte och dottern Stina är bra försörd. Margareta behövs inte längre. Hon skriver ett testamente där hennes två dottersöner ska ärva hennes lösöre, allt hon nu äger. Hon förbehåller den äldsta dottersonen ett skänkskåp som hon haft med sig från föräldrahemmet i Mellersta medan all annan lös egendom skall delas lika mellan de två dottersönerna.

Margareta Persdotter blir allt bräckligare och hon måste ha mycken hjälp för sin dagliga tillvaro. Dottern Stina ser till att modern får den hjälp hon behöver. Stina har det bra med sin make och Margareta har försonats med att de tog ut lysning bara sex månader efter Olof Thuressons första hustrus död.

Margareta är ganska ensam och krafterna tryter. En kall januaridag år 1822 avlider Margareta i sin undantagsstuga, drygt åttiofem år gammal.

Anna Danielsdotter och Daniel Larsson

Rusthållare Daniel Larsson i Vappeby kan inte leva utan kvinna. Han har redan före skilsmässan från Margareta varit tillsammans med flera andra kvinnor men det är särskilt en han fäst sig vid och det är Margaretas kusin i Spånga, Anna Danielsdotter, som nu är nybliven änka med fyra barn. Hos henne blir Daniel väl mottagen redan innan hans skilsmässa blivit dömd och klar.

Men någon ser dem tillsammans och rapporterar till länsmannen. Både Daniel och Anna blir instämnda till rätten för att de har haft ”köttsligt umgänge”. Det påstås att de legat med varandra medan Daniel ännu var gift men det nekar de båda till. Det finns ett datum angivet för försynnelsen men just den dagen kunde Anna med vittnens hjälp fria sig och bevisa att hon varit sjuk, att hon fått en missfödsel. De församlade i rättssalen tvivlar på att det är sanning. Men vittnena är orubbliga och rätten måste fria paret när Daniel står rak och nästan nykter framför nämndemännen och bedyrar sin och Annas oskuld.

Daniel och Anna erkänner dock att de haft umgänge med varandra senare, efter sedan skilsmässan var dömd. Genom det erkännandet slipper de straffas för köttsligt umgänge, vilket annars kunde ha lett till fängelsestraff och kanske också döden. Nu klarar de sig undan med bara böter. Daniel kommer med en förklaring till deras vänskap.

– Jag fattade tycke för Anna för länge sedan. Hon är ju min förra hustrus frändkona så jag träffar henne ofta. Och när hon nu blev änka och jag blev skild så fann vi att vi hade mycket att prata med varandra om. Anna behöver stöd och hjälp nu när hon är änka och jag behöver få råd av henne hur jag bäst skall kunna sköta mitt rusthåll utan husfru.

– Såå ... Började ni redan när Annas make blev död i mars med erat umgänge? frågar häradsdomaren.

– Nej, nej. Vi samtalade bara helt öppet med varandra när vi möttes vid kyrkan eller på vägen. Men sedan när min skilsmässa var klar så bad jag Anna bli min hustru och flytta hem till mig. Men jag har inte fått svar ännu.

– Det var väl lite tidigt det. Varför gjorde Daniel så?

– Jag förstod att Anna var ensam och jag likadant. Vi kunde ha nytta av varandra. Jag är förtjust i Anna, hon är en vacker kvinna. Hennes barn tar jag gärna hand om.

Daniel vänder sig med en tillgjort underdånig blick mot Anna.

– Så här och nu, inför er nämndemän, frågar jag dig åter om du vill gifta dig med mig?

Det går ett sus genom de församlade i tingssalen. Aldrig hade man väl varit med om något liknande. Flera av nämndemännen sitter där förstummade och visar med miner att detta är väl inte något bra påfund. Skall den där odågan till karl som varken kan sköta brännvinet eller pengar och rusthåll verkligen få denna ärbara kvinna till sin hustru? Men vad skall de göra åt det om det nu är så att hon själv vill ha Daniel Larsson?

Anna tittar på domaren och sedan på Daniel. Hon har inte tidigare hört något om att han vill gifta sig med henne. Men hon förstår ju att det kan bli ett hårt straff för dem båda om de inte tar till den utvägen. Och visst kan hon väl gifta sig med honom. Hon vet om hans svagheter men dem ska hon nog kunna tygla.

– Ja, viskar hon, jag gifter mig med dig.

– Vad sa hon? undrar domaren med handen kupad runt örat.

– Jo, jag vill gifta mig med Daniel Larsson. Men det måste gå rimlig tid innan vi kan äkta varandra. Jag har ju nyligen blivit änka.

Så blev det bestämt och när hon haft sitt sorgeår gifte de sig.

Anna hade hittills fött fem barn men en av sönerna dog i späda ålder. Äldst var flickan Dordie, nu ute i tjänst. Olof var sexton år, Anders elva år och Daniel sju år. Pojkarna flyttade med sin mor till Vappeby när hon gifte sig i mars 1775. Strax därefter får Anna och Daniel en son vilken dock inte blir årsgammal innan han dör. Nästa barn föds 1778. Han döps till Lars.

Anna håller av sin make och han gör allt för att hon inte skall misstro honom om att inte vara en god husbonde. Han är till en början inte så begiven på brännvin och han far inte på fylleresor och andra spektakel med de gamla kumpanerna utan håller sig hemma och lägger sig vinn

om att vara skötsam. Han sköter rusthållet och sätter sig i respekt hos sitt gårdsfolk. Vappeby blomstrar och jord och djur blir omskötta.

Men det går inte så lång tid. När den första gossen blir sjuk och Anna vakar vid hans bädd vill hon inte veta av Daniel. Det står han inte ut med utan ger sig iväg på en resa till Uppsala där han kan roa sig med lättfärdiga fruntimmer. Sedan kommer Daniel in i den vanliga virveln av rusdrycksperioder. Precis som i äktenskapet med Margareta förändras hans sinnelag. Det är som om han blir sjuk i huvudet för nu är ingenting till lags åt honom och när han blir riktigt missnöjd så tar han till knytnävarna. Han drar sig inte för att slå de äldre barnen, Annas barn, som han tagit som sina egna när de gifte sig. Men Anna rör han inte, henne högaktar han och ofta kommer han hem ångerfull efter att ha varit ute i syndfullt leverne under flera dagar. Han gråter och ber om förlåtelse och Anna förlåter honom och han försöker verkligen bättra sig en tid. Men det står inte på förrän spritbegäret blir honom övermäktigt och så är supandet igång igen.

I och med Daniels drickande blir han avtrubbad i affärer och han tolererar inte andra människors agerande. Han inbillar sig att hans grannar på alla sätt försöker lura av honom både gård och pengar. Han har också problem med att lösa ut sin första hustru Margareta ur rusthållet och för att klara det lånar han upp pengar från olika håll, skriver skuldsedlar, slutligen så mycket att han tvingas sälja halva sin gård för att inte allt skall in-tecknas och han gå miste om all sin egendom. Daniel skriver avtal med köparen att denna skall betala hans skulder mot ett billigt pris på halva hemmanet.

När sonen Lars kommer upp i nioårsåldern kommer det till en stor osämja mellan Anna och Daniel. Han slår nu även sin hustru, inte bara sin son och barnen från Annas första äktenskap, de som fortfarande finns i hemmet i Vappeby. Daniel blir ännu mer förändrad till humöret och han inbillar sig en massa konstiga saker. Det går ut över hustru och barn då han inte har rediga tankar för att han sällan är nykter.

Det är dags att skörda linet och Anna är ute i åkern och hjälper till. Hon har Lars med sig för hon vet att han annars blir ansatt av sin fars

hårda krav. Och Lars är ännu för liten för att göra de tunga sysslor som Daniel lägger på honom. När Lars inte orkar lyfta tillräckligt stora höttappar eller lasta ut dynga så blir Daniel rasande och slår sin son, ibland med ris eller påk.

Anna ser nu att Daniel är på väg ut till dem i linåkern. Han vinglar och tar snedsteg och är nära att falla ner i bäcken där han går på åkerkanten.

– Har jag inte sagt att Lars ska gå till fähuset och göra rent hos svinen i dag? ryter Daniel när han kommer fram.

– Jo, men nu behövs hans hjälp här, svarar Anna milt.

– Han behövs bättre i fähuset. Han passar bäst hos svinen. Där skulle han gott kunna bo jämt. En sån lortgris och vekling som han är så har han inte rätt att vistas inomhus. Se så, Lars, ge dig iväg nu på momangen.

– Nej! Han ska vara här med mig, säger Anna bestämt.

Daniel höjer hotfullt näven och måttar med den andra handen en smäll åt sonens huvud.

– Nu lyder du, pojk! Och du Anna tiger.

Smällen som var avsedd för Lars hamnar på Annas bröst när hon hastigt rycker till sig sonen och drar honom ifrån fadern.

– Om du inte snart slutar slå oss så lämnar vi dig. Vi har fått nog och jag är glad att mina pojkar hittills kunnat freda både mig och sig själva. Men nu är de stadda i flytt och jag följer med dem om du inte passar dig.

– Ha, vart skulle ni kunna ta vägen. Spånga är ju inte ditt och dina lata söner kan aldrig få den egendomen att bära sig. Det blir mest synd om dig själv om du rymmer. Ynglet vi avlat kan du ta med dig så jag slipper se honom, säger Daniel, slår sig ner på åkerkanten och halar fram en plunta ur fickan.

Daniel tycks fyllna till ännu mera och han glömmer sitt ärende att mota Lars till svinen. Han lutar huvudet i händerna och mumlar något. Men så far hin onde i honom och han reser sig upp, lyckas stå någorlunda rak och tar så ett par jättekativ fram till Lars och slår med full kraft ikull honom på marken. Anna som rusar fram får en knytnäve i magen och faller ihop bredvid sin son.

– Nej, nej, slå oss inte mer, jämrar Anna när hon hämtat andan.

Daniel försöker fästa blicken på dem men är nu så full att han inte ser klart.

– Ynkryggar, fräser han och vinglar iväg rakt ut i åkern i riktning mot hemmet.

En dag när Anna fått svår hälta efter att Daniel överfallit henne och slagit henne så hårt att hon fallit omkull och stukat sin fot har hon fått nog. Hon går till prästerskapet och talar med prosten Ramstedt och beklagar sig, gråter och visar upp sina blånader och hur illa det är med hennes fot.

– Jag orkar inte mera. Daniel är efter mig jämt nu för tiden och så fort han är drucken slår han mig. Förut, när mina stora pojkar var hemma, vågade inte Daniel röra mig men nu har de flyttat och tagit hand om sitt farsarv i Spånga. De vill att jag ska flytta dit. Kan jag göra det? frågar Anna.

– Är det verkligen så illa? undrar prosten.

– Ja, det är värre än så här många gånger och jag hyser stor oro både för min yngsta son Daniel från förra äktenskapet och för vår son Lars som inte är fyllda tio år ännu. Skall detta fortsätta så blir både pojkarna och jag ofärdiga, säger Anna.

– Nå, nu kan ju inte jag ensam bestämma att Anna får flytta ifrån sin lagvigda make. Det måste prästerskapet och alla de kyrkans män som finns i socknarna häromkring och vid domkapitlet i Uppsala bestämma om. Men först skall vi försöka tala allvar med han Daniel Larsson och få honom att ändra sitt sinnelag.

– Snälla prosten, låt det bli snart för vi står inte ut längre.

– Ja, jag ska snart sammanträda med kyrkorådet och då föreslår jag att både Anna och Daniel kommer hit till prostgården så vi alla får talas vid och höra vad maken har att säga. Han har ju förstört ett äktenskap förut så vi vet vad han är för en filur. Men Anna förstår väl att det inte går an att dela ett par äkta makar åt om man på något vis kan få dem att hålla sams.

Stymorsvioler vid gårdesgård

Det går en tid innan Anna och Daniel kallas till prostens på förhör. Anna lyckas få med sig Daniel till samtalet men han är inte helt nykter och tänker då inte lyssna på några prästråd. Det gör han klart för henne. Fast visst kan han följa med för då kanske han kan bli av med Anna utan att det kostar honom någonting. Skilsmässan från Margareta blev dyr och besvärlig och han vill inte ha samma elände igen. Han har det tillräckligt knepigt med tillgångar ändå.

Två präster från domkapitlet i Uppsala är närvarande vid samtalet och de förhör både Anna och Daniel grundligt. De kan dock inte övertyga Anna om att stanna hos sin man och då Daniel inte heller verkar vilja ha henne kvar hos sig så tillåter de henne efter tungt övervägande att flytta till Spånga till sin son Anders. Men först avkräver de både Daniel och Anna att ta emot nattvarden och få syndernas förlåtelse.

Någon riktig skilsmässa tillåts inte och det är inte tillrådligt att gå till domstol i saken då Daniel har så svårt att klara sina skulder. Vid en skilsmässa skulle han bli tvungen att ge fördel till både Anna och sonen Lars. Anna är nöjd om hon bara får tillåtelse att flytta ifrån honom och

hennes vuxna söner tar säkert väl hand om både henne och halvbrodern Lars.

Det är en befrielse för både Daniel och Anna, att ha fått domkapitlets löfte till att få bo på skilda håll. Anna slipper hugg och slag, sonen Lars likaså. Daniel blir glad att slippa den sorgsna Anna och hennes förebråelser över att han dricker så mycket brännvin. Båda är nöjda och allt är frid och fröjd tills Anna hunnit plocka ihop sina tillhörigheter och flytta.

Då Daniel är allmänt känd för att vara en besvärlig man som slår både hustru och barn och förslösar sina ägodelar så tillsätts en förmyndare för den minderåriga sonen Lars. Förmyndare blir Annas son, den unge bonden Anders Andersson i Spånga, vilken är Lars äldre halvbror.

Ungefär vid samma tid mister Anna sin enda dotter Dordie som dör i barnsäng. Den efterlevande maken har ingen kontakt med Anna eller hennes familj. Barnet blev aldrig framfött.

Anna får under några år lugn och ro hos sina söner i Spånga. Mannen hon lämnat besvärar henne inte. Något underhåll får hon inte men hennes andra söner ser till att både Anna och Lars har vad de behöver och när Lars blir så pass vid ålder att han kan arbeta så får han lära sig allt om bondelivet.

En av gårdarna i Spånga (2007)

Daniel Larsson

Daniel Larsson fortsätter att slösa och missköta egendomen i Vappeby. År 1794 kallas hans hustru Anna till domstol för att vittna emot Daniel i ett instämt ärende där maken skall anklagas för allt han misskött och allt vad han ljugit ihop för att försöka kräva pengar av andra människor. Han har nu sålt sitt rusthåll i två omgångar och han blir stämd för sina barns bördsrätt i Vappeby, av både de två barnen från första äktenskapet och sonen från andra äktenskapet. Men det finns inget att få från Vappeby då gården före försäljning var högt intecknad. Allt av värde går åt till att betala skulderna.

När Anna kommer in i Karleby tingshus för att vittna smyger hon sig ner i en vrå för att hon skall slippa synas. Hon vill inte vittna men hon måste komma till tingssalen för annars får hon böta. När förhandlingarna börjar blir Anna förvånad över allt som kommer i dagen om hennes man Daniel. Hans son i första äktenskapet finns där också, en stilig ung man som hon hört numera bor i Berga. De är ju släkt på långt håll och Anna har hört att hennes barndomsvän, kusinen Margareta, fick sitt Berga som hon drömde om som ung. Och nu är Margaretas son rusthållare där.

Nämndemännen börjar sina förhör och vänder sig först till sonen från första äktenskapet, Daniel Danielsson från Berga.

– Har du såsom son till Daniel Larsson någon fordran utöver din lagstadgade rätt att få dela arvet med din halvbroder och din syster efter din faders död? frågar domaren med blicken stint fästad på Daniel Danielsson.

– Ja, min syster och jag har arvsrätt men här finns också ett fördelkontrakt som min far inte fullföljt. Jag har också fördel i börd, säger Daniel Danielsson och reser sig upp.

– Hm. Var är din syster?

– Min syster är hemma i Berga. Vi trodde inte hon skulle behöva vara här när jag har det här fördelkontraktet med mig, säger Daniel och räcker fram handlingen.

– Vår far har inte givit oss det som han är skyldig utan vår mor har ensam försörjt oss tills vi kunnat klara oss själva.

Plötsligt upphöjer Daniel Larsson sin röst och ropar:

– Nej, det är inte jag som skall betala! Det är han där som köpt Vappeby med alla in-teckningar och skulder! Han ska betala, så står skrivet i köpekontraktet.

Domaren slår med klubban i bordet och ser förgrymmad ut.

– Tyst i salen! Daniel Larsson är inte tillfrågad.

Med några svordomar sätter sig Daniel Larsson ner. Det syns på hans rödbrusiga ansikte att han även denna dag är berusad. Anna tycker att det är oförsvarligt av honom att komma i sådant tillstånd till tinget.

Förhandlingarna fortsätter och till slut kommer man fram till att köparen av Vappeby har klarat ut sina skyldigheter att ersätta fordringsägare och lösa in-teckningarna. Daniel Larsson har ingenting mera att få av sitt fordom så fina skatterusthåll. Och för barnen, Daniel Danielsson och hans syster Stina i Berga och deras halvbror, yngste sonen Lars som nu bor i Spånga, finns inget kvar att få eftersom fadern nu är alldeles medellös.

Daniel har omigen stämt ett par personer till tinget för att de, som han tror, begått oförrätter mot honom. Det tas upp i rätten nu men Anna och hennes son Lars har inget med Daniel Larssons affärer att göra så hon undrar över varför hon blivit kallad som vittne. Kanske är det så att nämndemännen inte bryr sig om att höra några vittnen då Daniel Larssons alla krav är rent befängda.

Efter långa överläggningar beslutar så nämndemännen hur det ska bli och när skrivaren satt allt på pränt skall han läsa upp vad han skrivit. Skrivaren reser sig upp och domaren påbjuder tystnad. Efter många och omständliga förklaringar och upprepande av allt det som Daniel Larsson gjort sig skyldig till, allt nedskrivet och nu uppläst, kommer så skrivaren till de sista meningarna. Han gör en liten paus för att harkla sig och fortsätter sedan med hes röst att ordagrant läsa sitt protokoll:

– *Att Daniel Larsson ej allenast genom överdrivna rättegångar och omättligt begär av starka drycker försatt sin ärvda både lösa och fasta egendom så att han nu av den senare blott har någon fördel i sin livstid kvar, utan ock genom förberörda oegentligheter tillika med, att i flera*

avseenden fört oskickligt och ogudaktigt levnadssätt, kommit sina tvenne ännu levande hustrur på obestånd, för den skull och till förekommande därav att han ej hädanefter må kunna även försätta den fördel han sig i Vappeby förbehållit och andra med rättegångar vidare besvära, prövar häradsrätten skäligt ställa honom Daniel Larsson under riksdagsmannens Jan Janssons i Torstuna by förmynderskap, vilket förordnande kommer att till vederbörandes efterrättelse kungöras ej mindre i Köpe-tidningarna än uti nästgränsande sockenkyrkor.

Skrivaren sätter sig ner, harklar sig igen och ser ut som om han väntar sig klander för de hårda orden han satt på pränt.

Till en början är det alldeles tyst i tingssalen. Anna förstår inte riktigt hela innebörden av detta men känner att det nog är något förfärligt för hennes make. Även om han vid försäljningen av Vappeby hade förhandlat sig till bostad och försörjning, en fördel som inte ger honom annat än tak över huvudet och mat för dagen, så är han alldeles utan all talan nu. Men samtidigt förstår Anna att det blir en lättnad för många andra att Daniel inte mera kan bråka med dem och stämma dem till domstol för inbillade oförrätter. Att det inte finns arv över för deras son Lars vet Anna men sonen och dottern från första äktenskapet kanske blir lite missbelåtna. De har ju inte haft kontakt med fadern på många år och vet inte hur illa det varit ställt i Vappeby.

Anna tänker ibland på Daniel Larssons första hustru, kusinen Margareta Persdotter i Berga. Både Margareta och Anna har ju som tur är något att falla tillbaka på fast deras make misskött sig så illa att han förlorat allt. Margareta hade arv i Berga och Anna har sin första mans barn som ärvt Spånga och som hjälper sig. Daniel Larssons barn får ingenting och blir helt lottlösa. Bergabarnen har morsarv i Berga men Annas yngsta, Lars, har ingenting, inte ens arv i Spånga då Annas första barnkull från äktenskapet med Anders Olsson äger allt.

När detta med förmynderskapet för Daniel Larsson är utrett kommer frågan upp om hans söner fortfarande ställer krav på köparen av Vappeby att denna skall betala ut något i börd eller fördelen som Daniel Larsson förbundit sig att ge sina barn. Men Daniel Danielsson och hans halvbrors förmyndare inser att det inte är någon idé att strida. Det finns inget att få, köparen har betalat sina skulder och inget mer finns som han är skyldig för.

Anna Danielsdotter

Det blir ett par lugna år för Anna och hennes barn. Sönerna har genom idogt arbete kunnat köpa mera jord, även andra gårdar, för att utöka sitt välstånd. Yngsta sonen Lars som inget äger får stöd och hjälp av sina halvbröder. Anna själv har fått ett fördelskontrakt av sina söner och har sin försörjning till döddagar. Hon får bo kvar hos sonen Anders som nu är ensam bonde på den ärvda jorden i Spånga och så småningom skall det byggas en undantagsstuga åt henne. Men än så länge har hon gemensamt hushåll med den unga sonfamiljen och går väl mer eller mindre som en piga. Anders och hans hustru Stina har nyligen mist en son som var fem år. De har också en flicka på tre år och modern som sörjer sin son behöver all hjälp hon kan få av sin svärmor Anna. Dessutom väntas smått igen.

Annas yngsta son Lars börjar bli vuxen och för hans skull, för att han inte skall ligga hennes söner till last, gör Anna rätt för sig med hårt arbete. Lars får tjäna hos sina halvbröder i lantbruket och i skogsarbetet från tidig ungdom. Han får en gedigen inlärninng om ett jordbruks skötsel genom att tjäna både på de gårdar hans tre halvbröder äger och hos främmande människor.

Plötsligt en dag kommer länsmans budbärare till Spånga med en kallelse till tinget, en stämning till Anna att infinna sig till rättegång. Familjen sitter till bords för middagsmål och det är Anders, den unga gårdsbonden, som reser sig och tar emot budet.

– Vad är nu detta? Har länsman något otalt med oss? Här finns inga oegentligheter att gå till tings för.

– Nej, kanske inte här, men gamla mor har förlupit sin make, sägs det.

– Jag! Inte har jag förlupit Daniel Larsson. Jag har domprostens ord på att jag fick flytta ifrån Vappeby när vi hade det så svårt där, min son Lars och jag.

Anna som blir blossande röd i ansiktet av förtrytelse reser sig från bordet för att ta emot skrivelsen som budbäraren fortfarande håller i

handen. Men med ett stort kliv går Anders fram och rycker åt sig stämningen, ställer sig bredbent mitt på golvet.

– Hur kan det vara möjligt att fosterfar begärt en stämning på mor? Han är ju under förmyndare och får inte syssla med sådant.

– Nej, det är inte han. Det är förmyndaren som godkänt hans krav på att gammelmor ska hem till Vappeby, säger budbäraren.

– Det var det dummaste jag hört. Hur kan han gå med på det när han vet att fosterfar knappt har mat för dagen. Han kanske tror att mor har nytta av sin fördel här och kan försörja honom också. Nej det här får inte ske, säger Anders och dunkar näven i bordet.

– Stilla dig Anders. Det är lagens ord så jag ska allt gå till domstolen. Om inte för annat så för att undvika böter för ohörsamhet, säger Anna.

Innerst inne är hon rädd. Tänk om maken kan driva igenom att hon måste flytta tillbaka till Vappeby! Han bor nu i den usla lilla stugan i backen nere vid bäcken. Där kan hon inte tänka sig att bo och än mindre i samma hus som Daniel. Ryktet går att han är ännu mer begiven på spriten nu och att han är förfärligt ovårdad. Anna har inte sett honom på två år. Redan då var han svårt nedgången.

Sändebudet går sin väg och Anna reser sig för att städa undan efter måltiden. Sonhustrun hjälper till så det är snart avklarat. Anna går in i sin lilla kammare, slår sig ned vid fönstret och tar fram sin sömnad. Men hon kan inte känna frid vid arbetet som hon brukar. Hela tiden tänker hon på hur hon skall klara sig ifrån att ställas till svars för att ha lämnat sin make olovandes. Domprosten som hjälpte henne, som gav henne tillstånd, finns inte längre i denna socken. Hoppas det går att nå honom så han kan vittna om att hon haft hans löfte.

– Det här får mor inte sköta själv, säger Anders och kommer in i hennes kammare.

– Det måste jag väl om jag skall slippa böta.

– Nej, vi ska skaffa ett ombud. Mor ska inte behöva stå inför rättens lärde och tvingas möta fosterfar. Jag vet att han är avskydd och att mor är rädd för att möta honom, rädd för att han skall hota och gå handgripligt till väga om han inte får som han vill. Vi ska fråga Erik i Härled om han vill bli mors ombud.

Anna gör som Anders vill. Erik i Härled är en aktad man och han får bli Annas ombud. När ärendet kommer upp i rätten så står han där stor och bred och förklarar med pondus att det finns vittnen till att Anna blivit misshandlad av sin make. Daniel Larsson är dessutom stadd i sådan fattigdom nu att han inte kan försörja sin hustru och näppeligen ha henne boende i sin lilla undantagsstuga. Erik gör också klart för rätten att Anna hade prosten Ramstedts tillåtelse att flytta ifrån sin make. Någon tror sig veta var prosten finns nu och rätten bestämmer att skjuta upp målet till nästa rättegångstillfälle i februari 1897 för att om möjligt få detta bekräftat av prosten Ramstedt.

Julen förlöper lugnt och stilla. Kallelse kommer till den andra rättegången med anmodan att Anna själv måste komma till tingshuset i Karleby. Nämndemännen påtalar att Daniel Larsson och Anna dolt för rätten att de flyttat isär, men hovpredikanten och prosten Ramstedt har inlämnat en skrivelse där det framgår av Torstuna sockenstämmas protokoll den 6 mars och den 24 april 1785 att parterna skulle leva skilda åt. Dock var det inte fråga om skilsmässa.

Efter något dividerande kommer rätten fram till att de får fortsätta leva skilda åt då Daniel Larsson inte kan försörja och än mindre bereda plats för sin hustru i Vappeby. Men slutliga utlåtandet blir att de båda parterna skall bistå varandra och gå varandra tillhanda.

Med det är ärendet avslutat och Anna drar en djup suck av lättnad. Att gå tillhanda kan inte bli så svårt och om Daniel ber henne om hjälp med något så kan hon väl omaka sig. Daniel kan ju slå henne eller på annat sätt göra henne illa men det kan hon gardera sig emot genom att ha någon av sina vuxna söner i närheten.

Det blir inte betungande för Anna att gå sin make tillhanda. När han inte kan förmå henne att flytta tillbaka till honom så tappar han intresset för henne. I stället skaffar han sig en frilla, så gammal som han är, och denna får hjälpa honom med kvinnögöret i den usla stugan.

Bara fyra år efter rättens jämkning av äktenskapsförpliktelserna blir Daniel sjuk och avlider, en månad före sin sjuttioårsdag. I

bouppteckningen finns inga tillgångar, knappast heller några gångkläder att värdera. Och den usla stugan han bodde i tillhör ju gårdsbonden.

Vappeby (2007)

Nu kan Anna äntligen känna sig lugn för både sin egen själsfrid och sina barns och barnbarns väl. Daniel Larsson kan inte längre hitta på dumheter och skada dem. Deras son Lars är nu så gammal att han vill ha en egen gård. Men han har inga tillgångar så han får försöka tjäna ihop till något eget. Hans halvbröder hjälper honom och bistår honom på alla sätt men de har inget intresse av att ge honom något. De vill förmera sina egendomar och har själva barn som de måste värna om och försöka få försörjning för i framtiden.

Anna är stolt över sina söner. Hennes äldsta, Olof Andersson är gift och har köpt en gård i Sista. Annas andra son Anders Andersson har nu köpt mera jord i Spånga och anses vara en mycket välbärgad man. Annas yngsta son i första äktenskapet, Daniel Andersson, är gift med nämndemannens dotter i Valsbrunna.

Annas yngsta son, Lars Danielsson, finner till slut en gård där han kan bli landbonde. Han har snålat och sparat och inte unnat sig någonting, inte heller några nöjen, så han har ingen kvinna han kan äkta. Han behöver någon kvinna i sitt hus och det blir modern Anna som flyttar med Lars till Holmsta för att hjälpa honom ordna ett hem. Där blir han nu åbo och skall arrendera jord.

Efter några månader har han kommit i ordning och Anna har fyllt hans förråd med sådant som skördarna gett och med husgeråd, vävar och annat sådant som hon kunnat ordna med. Hon orkar ännu, trots sin höga ålder, vara honom behjälplig både ute och inne under hans första år som landbonde. Men hon önskar att han kunde finna en flicka att gifta sig med. Lars har dock mycket högt ställda krav och ingen flicka i grannskapet får hans godkännande då Anna för dem på tal som tänkbara hustrur.

Hon gläds över att alla hennes nu levande barn har fått det bra. Själv har hon för avsikt att hjälpa Lars tills han skaffar sig en hustru, och det talar han om dagligen. Han är lite orolig för moderns hälsa som inte längre är så god. Hon är så matt och trött och han ser hur hon får bemöda sig om att sköta de allra enklaste kvinnosysslorna.

Hans farhågor om moderns hälsa besannas då hon en dag plötsligt segnar ner då hon går över tunet. Lars som kommer ut ur fåhuset i samma ögonblick får se hur modern tappar ämbaret hon bär på och all mjölken rinner ut på den frostnupna marken, fryser till och blir till vit is. Då Lars rusar fram till modern förstår han att det inte finns något att göra. Anna Danielsdotter är sjuttioåtta år gammal när hon dör.

ANDRA DELEN

Anna Danielsdotter och hennes fyra söner

Anna Danielsdotter var endast sexton år då hon ingick äktenskap med bonden Anders Olofsson ifrån Skensta. Det var så bestämt från föräldrarnas sida för Annas syster Sara skulle gifta sig med Anders Olofssons bror. Om systrarna gifte sig med två bröder och om det inte fanns flera syskon till någondera så kunde de byta sina ärvda jordar i Spånga och Skensta och få var sitt egenägt jordbruk. Man kom överens om att Anna och Anders Olofsson skulle bli de som brukade rusthållet i Spånga. Kommande arvstvister och andra besvär med deläggande eliminerades på det viset.

När Anna var trettioåttå år blev hon änka. Yngsta sonen var bara fem år och flickan var arton år. Dessutom var Anna havande igen men det barnet blev aldrig fött. För Anna var det en befrielse att slippa maken som gjort henne havande sex gånger. När så Daniel Larsson i Vappeby gjorde henne sin kur så föll hon för hans vackra ord och för första gången var det en skön upplevelse att vara tillsammans med en man. Det blev äktenskap och flera barn, barnen från första äktenskapet hade hon med sig till Vappeby men ingen blev kvar i Vappeby i vuxen ålder.

När modern gifte sig till Vappeby 1775 var Olof endast sjutton år gammal. Det går bara några månader så är Olof fast besluten att ta sig ifrån Vappeby och styvfadern. Daniel Larsson har orimliga krav på sina styvbarn. Även Olofs yngre syskon vantrivs. Hemma i Spånga hade de haft friheten att leka och vara barn, här i Vappeby måste de arbeta för sin mat, det bestämmer deras styvfar redan från första början, oavsett deras ålder.

– Nu ska ni alla vara i källandet i dag. Det ska vara färdigrensat innan kvällen, säger Daniel Larsson till sina styvbarn en morgon första sommaren de bor i Vappeby.

– Men snälla Daniel, inte kan du väl begära att de alla tre ska vara ute i hettan hela dagen. De kan omöjligt hinna få klart om de inte arbetar till

sena kvällen, säger Anna som tycker han är alltför sträng och fordrande mot hennes barn.

– Jo, Anna, du må vara deras mor men de är bortskämda och lata. Sådant har vi inte tid med här på gården.

– Styvfar kan väl låta Daniel vara hemma. Han är så liten, säger Anders som är den som vågar yttra sig.

– Ja, låt honom vara hemma. Anders och jag ska nog klara av arbetet ensamma, menar Olof.

Men det går inte att övertala styvfadern. Daniel börjar gråta. Han tycker inte om styvfadern, är rädd för honom. Han vill inte heta Daniel längre för så heter ju också styvfadern. Han vill inte ha samma namn för då kanske han blir lika elak. För elak är Daniel Larsson. Men det är inget som Anna vet om för när styvfadern daskar till eller slår barnen så hotar han med mera stryk om de berättar det för modern.

Olof Andersson

Till slut har Olof fått nog. Han söker tjänst i grannsocknen. Han träffar folk därifrån när han är med styvfadern till kvarnen och ordnar själv med en drängplats. Ingen vet något förrän Olof en sen kväll väcker modern och berättar att han nu skall lämna Vappeby. Han skall tjäna pengar och sedan skall han hem till Spånga igen för det är ju hans och brödernas gård nu även om den är utarrenderad tills de blir myndiga.

Modern blir förskräckt över hans beslut. Men hon förstår också för hon har ju sett hur alla barnen får slita.

– Tror du då att det blir lättare att tjäna åt andra?

– Nej, men jag får i alla fall lite lön. Och jag tror att jag slipper få stryk varje dag.

– Få stryk? Får du stryk? Det visste jag inte.

– Jo, och syskonen också får styrk. Nästan varje dag är styvfar på oss. Vi har inte vågat säga det förut, men nu när jag flyttar så måste jag tala om det så mor tar hand om Anders och Daniel, vakar lite över dem och inte låter dem bli ensamma med styvfar.

Olof Andersson vet hur man skall skaffa sig välstånd och respekt hos andra människor. Han hade lärt av sin far innan denne dog. Det gäller att vara klok och inte ödsla pengar på något onyttigt. Olof kommer snart på att han kan tjäna pengar genom att var snäll och hjälpsam mot andra, låna ut pengar eller göra tjänster åt andra och inte ta betalt på en gång utan begära betalning med ränta senare. Men han vet också att han skall ha någon sorts bevis på sina fordringar för att i sinom tid kunna kräva in dem. Det rör sig till en början bara om mycket små summor men tillsammans blir de med åren betydande fordringar och Olof är klok nog att spara och vänta tills det blir lönsamt att driva in lånen. Så ung han är så blir han en rik man utan att ha pengar på fickan men med mycket att fordra av andra.

När han är tjugofem år möter han sitt öde, den kvinna han vill äkta. Han har då skaffat sig en värdefull inteckning i Sista, ett bra hemman där han vill bosätta sig. Men till en början bor han med sin hustru i Spånga. När brodern Anders vill köpa hans arvslott där, tycker Olof det är dags att skaffa eget. För arvspengarna och med hustruns hemgift till hjälp löser han inteckningarna i Sista, blir sin egen och övertar rusthåll och munderingsavtal efter förra ägaren.

Gården Sista (2007)

Olof visar sig vara en rättrådig man och hans barn tar lärdom av honom. Ende sonen övertar Sista rusthåll och blir med tiden nämndeman i Torstuna häradsrätt. Olof Andersson dör 1826.

Anders Andersson

Annas andra son Anders är nästan lika driftig som sin bror Olof. Han har också fått lära sig sparsamhet av fadern. Men Anders som bara var tolv år då fadern blev död minns inte mycket av det och hade väl inte förstått så mycket heller när han var så ung. Men han är läraktig och har sin äldre bror Olof som förtrogen. Anders dröm har från första början varit att en gång kunna flytta hem till Spånga och liksom fadern bli rusthållare där.

En av gårdarna i Spånga (2007)

Anders har ett par drängplatser men när han märker hur modern sliter för att försöka hålla Vappeby i stånd och hur illa fadern behandlar både henne och den yngre brodern Daniel och även halvbrodern Lars så stannar

Anders ofta långa tider i Vappeby. Han får visserligen gå där som oavlönad men lite av Olofs tåga har han. Han vet ju att förr eller senare så skall han kunna flytta hem till Spånga. Någon måste ju ta hand om arvet där och Olof har planer på att skaffa sig något annat. Det finns inte försörjning för alla tre bröderna i Spånga.

Anders dröm blir verklighet och han flyttar till Spånga när modern lämnar Daniel Larsson i Vappeby. Det blir en tung början för Anders att ta hand om både sin mor, sin yngre bror Daniel och den lilla halvbrodern Lars. Men han lyckas klara av både arbetet och ekonomin genom god hushållning. Hans bröder är till god hjälp, särskilt Olof till en början. Bröderna räknar han med att så småningom lösa ut ur rusthållet och ge dem det de har att fordra av arvet efter fadern. Dessutom är Anders förmyndare för sin halvbror Lars och den sysslan sköter han med ära. Lars blir nästan som en egen son.

Anders får sju barn men bara två flickor överlever och ingen av deras män ville ge upp sina egna gårdar för att flytta till Spånga. Följden blir att Spånga arrenderas ut då Anders inte längre orkar sköta rusthållet och hans bröder skaffat sig andra gårdar. Han flyttar till sin dotter Anna Greta som är gift med en rusthållare i Torstunaby, Johan Ryttersten.

När Anders blir död 1820 gör döttrarna upp om arvet och dottern Anna Greta och hennes make Johan Ryttersten tar hand om Spånga rusthåll.

Daniel Andersson

Annas näst yngsta, Daniel från första äktenskapet, är den som far mest illa då hon gifter sig med Daniel Larsson i Vappeby. Han blir styvfaderns hackkyckling och då han har svårt att hävda sig och komma undan från dennes hårda nävar blir han en kuvad pojke som hellre smiter undan än försvarar sig. Rädslan följer honom genom hela livet.

Daniels äldre bror Olof blir hans stöd och förtrogna. Men när Olof flyttar måste Daniel ty sig till brodern Anders i stället och det är inte alls lyckosamt. Anna försöker förmå sina pojkar att hålla sams, ber och bönar

att Anders skall hjälpa den småväxte Daniel med de tunga sysslor som styvfadern sätter honom att uträtta. Men Anders är ovillig, det är endast för moderns skull han försöker hjälpa den veka Daniel och går emellan när styvfadern blir alltför hård mot den yngre brodern.

När Daniel är sexton år lyckas Anna skaffa honom en drängplats i Uppsala. Där stannar han inte så länge. Han tycker det är för långt bort från modern och han trivs inte där. Modern och bröderna hjälper honom och så får han i stället komma till Vårfrukyrka där släktingar från Berga har ett rusthåll. Till Vappeby vill han aldrig mer. Nu har han kommit loss, som han själv uttrycker sig när han är hem och hälsar på modern. Och genom att han slipper vara rädd jämt, slipper få bannor och slipper arbeta onormalt hårt så växer han till sig och blir en kraftfull ung man. När han efter ett par år återvänder till Spånga för att hjälpa till med sitt arvs förvaltning kan man knappt tro att det är samma ungdom som en gång lämnade Vappeby. Men sitt veka sinnelag har han kvar och ofta är han rädd och orolig utan att någon kan förstå hans oro.

Det är Anders som styr och ställer i Spånga rusthåll och inte långt efter att Olof fått sin andel i reda pengar finns också Daniels andel tillgänglig för honom. Men han dröjer med att ta ut sitt arv, är lite tveksam om vad han skall använda sina pengar till. Han har fortfarande en rädsla inom sig att misslyckas, att inte vara något värd och inte kunna sköta om något eget.

Men Daniel vill inte gå kvar i Spånga för nu har ju halvbrodern Lars också vuxit upp och blivit arbetsduglig. Lars har ju inget, äger ingen jord, så han blir kvar i Spånga. Daniel söker sig ut och får en drängplats i Valsbrunna hos nämndemannen Olof Mårtensson. Han gör väl ifrån sig i arbetet och hans duglighet får nämndemannen att löna honom väl. Olof Mårtensson har många uppdrag och behöver en pålitlig man som Daniel till att sköta gården.

Nämndemannen har två döttrar och den yngsta fattar tycke för Daniel. Han känner sig smickrad av den vackra Kristinas intresse. Och så blir de i lag med varandra. År 1798 föder Kristina en son i januari. Det är ingen tvekan om att den lilla Anders är Daniels son, men Daniel vill inte gifta sig. Han har alltid tänkt att han inte skall gifta sig, är rädd att

hans vekhet och rädsla för allt okänt skall skada andra människor som blir beroende av honom. Det är tungt för Kristina att gå hemma med ett oäkta barn, en skam för familjen. Nämndemannen är inte glad åt hur det har utvecklats sig. Han hade trott att Daniel var en ärlig och trofast man som tog sitt ansvar så nämndemannen blir mycket besviken.

Daniel får dock stanna kvar på gården och Kristina och Daniel fortsätter att vara vänner och umgås fortfarande som fästfolk. Daniel är snäll och ömsint och när han ser barnet som är hans så veknar han så småningom. Innan sonen blir årsgammal ändrar han sig och gifter sig med Kristina. Men han varnar henne för det svårmod och den rädsla han ibland känner för livets svårigheter, ber henne ha överseende och försöka förstå att han vill vara ensam med sina grubblerier ibland.

Daniel och Kristina får det gott tillsammans och nämndemannen är nöjd, ger yngsta dottern en rejäl hemgift. Daniel kan köpa in sig i Valsbrunna hemmanet med sina arvsmedel från Spånga. Och flera barn blir det, två flickor som kommer till världen under de närmaste åren. Men båda töserna dör i späda ålder. Den oäkta sonen frodas dock och växer till sig i både duktighet och förstånd. Efter några år föds ytterligare en son, Jan Olof.

Kristinas äldre syster gifter sig och flyttar till en annan socken och Daniel köper hennes arvejord i Valsbrunna. Han blir den största jordägaren i Valsbrunna byn och han vet att förvalta sina ägodelar. Men han är bekymrad för den oäkta sonen som ingen arvsrätt har i gården. Han arbetar och snålar och så småningom kan han ge sin oäkta son ett eget hemman, om än litet, i Torsslunda byn. Han kan på så vis komma ifrån skuld känslan han har för att han inte gifte sig med Kristina före sonen Anders födelse, för det var ju Daniels fel att sonen skulle bli arvlös. Även om det är erkänt och bevisat att äldsta sonen är efter Daniel och Kristina, något arv är han som oäkta inte berättigad till.

Men Daniel grubblar, undrar varför han inte har kunnat få flera arvingar, varför flickorna måste dö innan de ens blivit veckogamla och varför han efter det bara fått en son. Är det straffet för hans olagliga umgänge före äktenskap? Daniel går ofta till skogs, blir borta hela da-

gar och alla undrar var han är. Sonen Anders som är arbetsför sköter om hemmanet, nämndemannen är död och Daniel har ingen som stöttar honom i hans oroliga grubbleri inför framtiden. Sonen Jan Olof, nu tio år, är en vekling, är ständigt sjuk och ovillig att lära sig någonting. Han är en besvikelse för den plågade Daniel.

Många gånger försöker han tala med sin hustru om hur han mår, hur han känner sig och berätta för henne att han känner sig överflödig. Men hon förstår honom inte, slår bort allt prat om att han inte skulle vara god nog som far och bonde. Hemmanet i Valsbrunna är stort och präktigt och sköter sig självt nu när oäkta sonen Anders sambrukar de båda gårdarna i Valsbrunna och Toroslunda. Vad skall han Daniel leva för? Svärfadern är död, han som förut förmått hålla Daniel borta från grubblerierna. Ständiga mardrömmar om den svåra barndomen i Vappeby förföljer Daniel.

I september 1820 när höstmörkret börjar komma orkar inte Daniel med sig själv och sina sjuka grubblerier längre. Han hänger sig, tar sitt liv utan att någon förstått allvaret i hans grubblerier.

Valsbrunna (2007)

Efter sig lämnar Daniel två söner som med tiden kan förenas och sköta de två hemman som deras far arbetat för och lämnat i arv. En del arvstvister förekommer efter Daniels död men de reds ut av häradsrätten då förmyndaren för yngsta sonen, Daniels bror Olof Andersson i Sista, misstror den oäkta sonen. Det är tvärtom så att genom sambruk av Valsbrunna och Toroslunda hemman blir båda gårdarna välskötta och Daniels efterlämnade hustru, vilken är en viljestark kvinna, vakar över vem som äger vad.

Lars Danielsson

Annas sistfödda, Lars Danielsson, får ingenting i arv efter sin far i Vapveby. Men så småningom lyckas han, med hjälp av sin äldre halvbror Anders, skaffa sig medel till att ta ett arrende som landbonde i Holmsta. Strax efter moderns död gifter han sig med sin piga, en flicka från Söderbärke i Dalarna. De blir inte kvar i Holmsta mer än ett par år innan de flyttar för att om möjligt hitta bättre försörjningsmöjligheter vid torp i andra socknar. De flyttar till Sparrsätra, Övergran och Håtuna och för ett välordnat liv, långt ifrån alla svårigheter som Lars genomgått på grund av Daniel Larssons, faderns förstörande leverne. Lars dras med stor skam för detta men på andra orter kan han bygga upp ett tryggt liv för sig, sin hustru och fyra barn.

Backsippor i Torstuna

I verkligheten var Margareta Persdotter och Anna Danielsdotter kusiner. Deras mödrar var födda i Berga i Simtuna och en syster till dem var min *farmors mormors morfars mor*, Lisken Hansdotter, omnämnd i första kapitlet.

Dagmar Måntelius 2007

Källor:

Kyrkoarkiv från Torstuna, Simtuna, Boglösa, Sparrsätra, Håtuna och Vårfrukyrka socknar samt Enköpings stad.

Domstolsprotokoll, Småprotokoll och bouppteckningar från Simtuna och Torstuna härad.

Karleby tingshus i Simtuna